

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

BØTØ NOR PUMPESTATION

GULDBORGSUND KOMMUNE

Besigtigelsesdato:
Besigtiget af:
Journalnummer:

05.11.2010
Mia Kroer Ræbild
2010.7.82.07/376-0001

Kommune:
Adresse:
Betegnelse:
Fredningsår:
Omfang:

Guldborgsund Kommune
Møllesøvej 2, 4873 Væggerløse
Bøtø Nor Pumpestation
1970
Pumpestationen (1871)

BYGNINGSBESKRIVELSE

Bøtø Nor Pumpestation, der er opført i 1871, ligger på nordsiden af Marrebæk Kanal, hvor denne krydser Gedser Landevej. Pumpestationen er orienteret vinkelret på kanalen og skærer sig ind i kanalens græsklædte diger.

Bygningen er funderet på egepæle. Den er opført af gule teglsten på en betonsokkel. Hjørnelisener og murede indramninger omkring sidehængte træporte og rundbuede støbejernsvinduer samt en muret sparrenkopgesims udsmykker facaderne. Gavltrekanter er ligeledes udsmykket med trappefriser, sparrenkopgesimser og muret indramning omkring et rundt støbejernsvindue. Tagrender og nedløb i zink. Saddeltag hængt med skifer, båret af stål-gitterspær. Vinduer, døre og porte grønmaledede.

Ved pumpestationens nordgavl står en fritstående skorsten med kvadratisk sokkel, ottekantet base og rundt, let tilspidsende, skorstensrør muret i gule tegl og med samme murstensdetaljer som hovedbygningen.

Indvendigt består pumpestationen af fire primære rum samt et par birum. Det nordligste rum er kulkælderen, dernæst kedelrummet med kedelmaskine, dernæst dampmaskine-rummet med dampmaskine, rummet blev udvidet mod øst i 1901, og mod syd sneglerummet med en Arkimedes vandsnegl i stål. Alle rum har betongulve, enkelte steder er der fliser af ølandssten, hvor maskinerne har krævet ekstra stærkt og brandsikkert underlag, og hvidkalkede vægge. Der er åbent til kip, hvor man kan se det faste undertag af brædder bag stållægterne. Kun dampmaskine-rummet har staldhvelvsloft.

Bygningen fungerer som levende museum med fast udstilling om afvandingen samt stormfloden i 1872.

Pumpestationen ligger langs Marrebæk Kanal, kun adskilt af et græsklædt dige.

Ankomstsiden vender mod vest.

BYGNINGSHISTORIE

En væsentlig del af Sydfalsters historie begynder ved Bøtø Nor Gamle Pumpestation. Bøtø Nor Gamle Pumpestation blev taget i brug i 1871 til afvanding af den 15 km lange, 1 km brede og ned til 2,8 m dybe sø, der var blevet afsnøret fra Østersøen ved dannelsen af lavtliggende øer af sand. Tanken om at afvande Bøtø Nor opstod allerede i 1762. Et forsøg på at tørlægge de højest beliggende arealer mislykkedes i 1790, men tanken blev taget op igen i 1860 af Edvard Tesdorpf, der ejede Orupgaard og Gedser Gaard. Der blev stiftet et selskab: "I/S Bøtø Nors Udgravnings- og Inddæmnings-selskab", som stod bag opførelsen af et 19 km langt og tre m højt dige langs Østersøen. Der blev gravet kanaler, og i 1871 blev den gamle pumpestation ved Marrebæk opført med dampmaskine og vandsnegl. Under stormfloden i november 1872 steg vandet op over diget og ødelagde dette, pumpestationen led ingen skade. Diget blev genopbygget og forhøjet.

Initiativtageren Edward Tesdorpf (1817-1889) var en fremtrædende politisk skikkelse og landhusholdningselskabets præsident 1860-1888. Bøtø Nors tørlægning skulle være et mønsterprojekt, der kunne opmuntre andre landvindingsspekulanter.

I 1901 blev den oprindelige dampmaskine taget ud af drift og en ny Atlasmaskine taget i brug, der står i den til formålet opførte tilbygning fra 1901. Samtidig blev der opført en vindmotor (vindrose) til supplerende vandløftning med endnu en vandsnegl. Den blev fjernet i 1919.

I 1949 blev der bygget en lille rød pumpestation i blank mur med sadeltag, der kunne hjælpe den gamle atlaspumpe i spidsbelastningssituationer (kapacitet 1.200 liter vand i sekundet).

Bøtø Nor Gamle Pumpestation blev taget ud af drift i 1967, og er siden blevet ført tilbage til sit oprindelige udseende med vindrose, skorsten og vandsnegl og er indrettet som arbejdende landvindingsmuseum.

Mod sydøst, umiddelbart ved siden af Bøtø Nor Gamle Pumpestation ligger den nye pumpestation, der blev bygget i 1966/67 for to millioner kroner. 15. november 1967 blev den første af seks elektriske pumper sat i gang. Pumpestationens samlede kapacitet er på 6.400 liter vand i sekundet eller 55,2 millioner liter vand i døgnet. Den afvander ned i -3,5 meters dybde. Det er cirka det dobbelte af den gamle pumpestations formåen. Den første dampmaskine var fra B&W, Burmeister & Wain. Den fungerede frem til 1901, hvor den blev udskiftet med en Atlas dampmaskine, der drev en Arkimedes vandsnegl, hvis kapacitet var på 1.600 liter vand i sekundet.

Gavlen mod nord, til venstre i billedet anes pumpestationens høje, fritliggende skorsten.

På østsiden anes tilbygningen fra 1901, som dog er delvist skjult af buskadset,

Vandsneglen, der var af træ, blev i 1919 udskiftet med en snegl af stål. Kombinationen dampmaskine/vandsnegl var i funktion frem til 1967.

Den gamle murede skorsten var udtjent og blev væltet i 1968. Herefter blev en stålskorsten opsat, og den fungerede indtil slutningen af 1990'erne, hvor den oprindelige skorsten blev rekonstrueret. En vindmotor (vindrose) blev opført omkring 1900, til supplerende vandløftning med endnu en vandsnegl. Den blev fjernet i 1919. En tro kopi af vindrosen blev senere opført. Den leverede strøm til opvarmning af den gamle pumpestation, men væltede i orkanen december 1999.

Dampmaskine og vandsnegl er stadig funktionsdygtige og kan, omend med begrænset vandmængde, stadig ses i funktion. Der blev brugt kul til dampmaskinen, og i den gamle kulkælder er indrettet udstillingen "Bøtø Nor fra naturhavn til Miljøbrak". En vigtig brik i udstillingen er en model af Gedesbyskibet fra 1200-1300 tallet. Skibet blev fundet i Bøtø Nor ved Gedesby, hvorfra der har været en livlig handel med bl.a. de tyske Hansestæder. Gedesbyskibet har sidst været brugt til transport af kreaturer.

Christian II gav i 1520'erne nogle hollændere fæsteret til at bosætte sig på Bøtø og beskytte landet med diger. Området fortæller således om den allertidligste landvindingskolonisering i Østdanmark.

Bøtø Nor Pumpestation blev i 1970 fredet med fast inventar, så som maskiner, og er den eneste fredede pumpestation i Danmark.

KILDER

www.sydfalster.de/default.asp?id=46&mnu=46 v. John Holm
www.museum-online.dk/kultur_m_rapport/opslag.asp?liste=22
www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/da_DK/marrebæk/main

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Man ankommer til Bøtø Nor Pumpestation ad Gedser Landevej, hvor denne krydser Marrebæk Kanal, og følger grusvejen på nordsiden af kanalens græsklædte dige. Fra landevejsbroen er der udsigt over kanalen, digerne og de flade marker mod vest, og mod øst er der ligeledes udsigt over kanalen og digerne, men her stoppes blikket af den nye pumpestation, der bryder kanalens vandspejl.

Bøtø Nor Pumpestations miljømæssige værdi knytter sig til beliggenheden i det flade landskab, ved den vandfyldte kanal, der kun er omlagt i mindre grad ved ibrugtagningen af den nye

Fra den nye pumpestation har man overblikket over den gamle pumpestation med den markante skorsten.

Treenigheden med den gamle pumpestation til venstre, den nye pumpestation længst væk og den lille hjælpe-pumpestation til højre.

pumpestation. Placeringen er således yderst vigtig for forståelsen af bygningen, der i høj grad er opført som et samspil med naturen, omend den kontrollerede natur.

KULTURHISTORISK VÆRDI

Bøtø Nor Pumpestation er den eneste pumpestation med fungerende dampmaskine i Danmark. Den bevarede vandsnegl og Atlasmaskine har stor kildeværdi, som repræsenterer datidens maskinindustri og landvindingsteknologi.

Den indgår i et lille miljø af to pumpestationer (1871 og 1967), der repræsenterer to hovedfaser af tørlægningshistorien i Danmark: Den store landvindingsbølge (1840-1890) og velfærdssamfundets landvinding (1940-1970). Den væltede vindrose var karakteristisk for den mellemliggende konsolideringsperiode (1890-1940). Damppumpe var typisk for de største og dybeste tørlægningsprojekter – Bøtø Nor Pumpestation tilhører begge kategorier.

Bøtø Nor Pumpestation har tillige kulturhistorisk værdi fordi den har skabt tørlægningen, som er en forudsætning for den fortsatte udbygning af sommerhuslandskabet, der er opstået omkring Bøtø og Marielyst siden ca. 1900.

Eksempel på det fredede faste inventar, arkimedes-sneglen.

ARKITEKTONISK VÆRDI

Bygningen er en enkel og fin repræsentant for 1800-tallets industriarkitektur med sine rige murstensdetaljer, støbejernsvinduer, stålgritterspær med tydelige konstruktive principper, stållægter og skifertag. Endvidere er den detaljerige murede skorsten af stor arkitektonisk værdi for anlægget, idet den er en del af bygningens oprindelige funktion.

Indvendigt er det den nære samhørighed mellem rummenes udformning og den funktionelle brug, afstemt af de enkelte maskiner, der er den arkitektoniske værdi.

BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier knytter sig i det ydre til bygningen og skorstenen med alle oprindelige murstensdetaljer, porte og vinduer samt den oprindelige farvesætning og materialeholdning, vandindtag og udløb.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til den oprindelige ruminddeling, den oprindelige materialeholdning, alle

Gennembearbejdede detaljer i og omkring portåbningen.

oprindelige detaljer, den oprindelige farveholdning samt maskinerne, vandsnegl og andet væsentligt inventar bl.a. broen og det indefra synlige vandspejl, der fortæller om bygningens funktion.

— ANBEFALINGER

Det anbefales at:

- vindrosen genopføres, så miljøet kan styrke fortællerværdien om Bøtø Nors forskellige tørlægningsfaser.
- der etableres en sti rundt i Bøtø Nor med pumpestationen som knudepunkt.